
NATO nakon Istanbula

LIDIJA ČEHULIĆ*

Sažetak

Svaki novi postbipolarni summit čelnika NATO-a otvorio je novu stranicu posthladnoratovske transformacije i prilagodbe Saveza promjenama novog svjetskog poretka. Summit u Istanbulu analitičari su već nazivali stratezijskim, a ispuni li NATO zadatke iz Istanbula, za Sjevernoatlantske saveznike bit će to početak jedne sasvim nove, drukčije faze u razvoju Alijanse, ali i međunarodnog sustava sigurnosti.

Ključne riječi: NATO, Mediteranski dijalog, kolektivna obrana

Summit NATO-a u Istanbulu 28. i 29. lipnja 2004. bio je sedamnaesti po redu od osnivanja Sjevernoatlantskog saveza 4. travnja 1949. U prva četiri desetljeća postojanja Alijanse transatlantski saveznici sastali su se deset, a u posljednjih 14 godina čak sedam puta. Pojačana frekvencija organiziranja summita NATO-a u tzv. novom svjetskom poretku rezultat jeraspada bipolarne strukture međunarodne zajednice i sustava parcijalne kolektivne sigurnosti, a s druge želje NATO-a da opstane i ostane i dalje vodeća sigurnosna organizacija u promijenjenim međunarodnim političkim, gospodarskim i sigurnosnim okolnostima.

Od kraja hladnog rata do Praga

U Londonu 1990. čelnici NATO-a objavili su završetak hladnog rata te spremnost Saveza na suradnju s bivšom socijalističkom Europom. London-ska deklaracija¹ posebno ističe kako NATO, temeljem Članka 2. Ugovora o

*

Dr. sc. Lidija Čehulić je docent na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

1

Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance issued by the Heads of States and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council ("The London Declaration"), London 6.

Sjevernoatlantskom savezu treba jačati svoju političku komponentu. Na summitu u Rimu 1991. usvojen je dokument "Novi strateški koncept savezništva".² Sukladno novim izazovima tzv. "soft-security" najavljena je post-hladnoratovska transformacija ciljeva i strukture Saveza. Za promicanje suradnje sa postsocijalističkim zemljama formirano je Sjevernoatlantsko vijeće za suradnju (NACC – North Atlantic Cooperation Council). Na summitu u Bruxellesu 1994.³ osnovano je Partnerstvo za mir (PfP – *Partnership for Peace*) kojim se ohrabruju sve postsocijalističke zemlje da jednog dana, ako i kada ispune određene uvjete, i one postanu ravnopravne članice Saveza. Zeleno svjetlo dobivaju operacije održanja mira (*peacekeeping operations*) koje, pod ingerencijom Vijeća sigurnosti UN-a ili OSCE-a, uz snage NATO-a mogu izvoditi i snage članica Zapadnoeuropske unije ali i zainteresirane nečlanice Saveza. Uvodi se i sintagma Europski sigurnosni obrambeni identitet (ESDI – *European Security Defence Identity*) kao okvir unutar kojeg bi jačao europski stup obrane unutar Savezništva. Nedugo zatim potvrđen je i koncept združenih, multinacionalnih okupljenih snaga (CJTF – *Combined Joint Task Force*).

U Madridu⁴ 1997. NATO potpisuje Ugovor o suradnji s Rusijom te objavljuje da će tri postsocijalističke europske zemlje (Češka, Mađarska i Poljska) u Washingtonu 1999. postati nove punopravne članice Saveza. Na svečanoj proslavi svog pedesetog rođendana NATO usvaja dokument "Strategijski koncept Saveza"⁵ u kojem kodificira sustav kolektivne obrane, novu vrstu operacija (*peace making, peace building, crisis management*), usvaja programe *Defence Capabilities Initiative* te *Membership Action Plan*. U Pragu 2002. "velikim praskom"⁶ NATO se proširio na prostor koji nikada ranije nije bio neposredna interesna sfera Zapada. Osim toga, nakon dramatičnih zbivanja na međunarodnoj sceni (teroristički napadi na SAD 11. rujna 2001, savezničko vojno djelovanje u Afganistanu, pripreme vojnih akcija protiv Iraka) u

srpnja 1990, *NATO Handbook*, Documentation, NATO Office of Information and Press, 1999, str. 271-276.

2

The Alliance's Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Rim, 8. studenoga 1991, *NATO Handbook*, Documentation, NATO Office of Information and Press, 1999, str. 281-299.

3

Declaration of the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (*The Bruxelles Summit Declaration*), Bruxelles, 11. siječnja 1994, *Isto*, str. 326-334.

4

Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (*The Madrid Declaration*), Madrid, 8. srpnja 1997, *Isto*, str. 369-403.

5

The Alliance's Strategic Concept approved by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Washington D.C., 23-24. travnja 1999, *Isto*, str. 406-429.

6

Detaljnije vidjeti u R. Vukadinović: "Drugo posthladnoratovsko širenje NATO-a", *Međunarodne studije*, god. II, br. 3, 2002, str. 5-18.

Deklaraciji usvojenoj u Pragu⁷ čelnici NATO-a pokazali su svijetu da Savez namjerava i dalje zadržati primat i svoju vitalnu ulogu na globalnom sigurnosnom planu. Terorizam, u svim svojim oblicima i načinima manifestiranja, definira se kao ozbiljna i rastuća prijetnja čitavoj međunarodnoj zajednici. Stoga NATO ide u daljnju radikalnu transformaciju svojih snaga, uvode se *NATO Response Force* (NRF), dogovorena je nova zapovjedna struktura, za poboljšanje kapaciteta usvojen je program *Prague Capabilities Commitment* (PCC). Borba protiv terorizma i primjene najrazličitijih oblika oružja za masovno uništenje prenesena je i na civilni sektor. Inicijativa *Civil Emergency Planning* (CEP) *Action Plan* namijenjena je obuci i poboljšanju zaštite civilnog sektora od novih ugroza sigurnosti. Istovremeno, na političkom planu NATO je potvrdio želju za daljnjim unapređenjem svojih odnosa s Rusijom, Ukrajinom te zemljama jugoistočne Europe i Mediterana.

Novi NATO za novo vrijeme

Nakon brojnih i veoma zahtjevno postavljenih ciljeva u Pragu, koji su se kretali u rasponu od transformacije samog Saveza do redefiniranja njegove uloge i ovlasti na svjetskoj sigurnosnoj i političkoj sceni, bilo je nerearno za očekivati da će čelnici Saveza samo nepune dvije godine kasnije u Istanbulu predstaviti javnosti nešto radikalno novo. Ali intenzitet, dinamika i pravci globalnog razvoja u tih osamnaest mjeseci doveli su ne samo do oštrih podjela unutar Alijanse,⁸ već i do sve izraženije multilaterizacije aktera voljnih da utječu i kreiraju dominantna zbivanja na međunarodnoj sceni. Neposredno prije sastanka čelnika NATO-a u Istanbulu Sjevernoatlantski savez, predvođen američkom politikom temeljenoj na čvrstom realizmu i zaštiti američkih nacionalnih interesa,⁹ našao se na vjetrometini kritika i osuda velikog dijela međunarodnih aktera. Gledano globalno, ugled NATO-a pred Istanbul pao je na najniže grane od završetka hladnog rata. Svjesni diferenciranosti stavova i želja unutar samog euroatlantskog savezništva te dramatičnih i nepredvidivih događanja na međunarodnom planu, posebice u Afganistanu i Iraku, u koje je najvećim dijelom NATO bio involviran, čelnici Alijanse summit u Is-

7

Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002. <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>

8

Između ostalog vidjeti: Bertelsmann Group for Policy Research, *The Future of Transatlantic Relations*, <http://www.cap.unimuenchen.de/bertelsmann/2/1/02>, C. Rice: "Promoting National Interest", *Foreign Affairs*, 2000(79), 1, str. 45-62, J. Sullivan: "The Great Game in Europe. How the U.S. can Play?", *National Review*, veljača 2004, str. 31-46, R. Vukadinović: "Amerika i Europa – razlike i podjele", *Međunarodne studije*, god. III, br. 1, 2003, str. 35-50.

9

Detaljnije pogledati u L. Čehulić: "Bushova 'Grand Strategy'", *Međunarodne studije*, god. III, br. 1, 2003, str. 15-34.

tanbulu vidjeli su kao priliku da NATO ponovno ojača koherentnost Saveza i povrati kredibilitet na globalnoj sigurnosno-političkoj sceni. Stoga su i same pripreme summita bile iscrpne i opsežne, a osim radnog dijela koji se ticao samog sadržaja summita, uključivale su i mnogobrojne javne nastupe visokopozicioniranih NATO-vih dužnosnika te stručne publikacije koje je NATO tiskao i distribuirao prije samog summita, a sve u cilju pripremanja euroatlantskog i svjetskog javnog mnijenja za nadolazeći summit.

Sastanak čelnika NATO-a u Istanbulu, bez obzira na to što je bio zasjenjen strahom od mogućih novih terorističkih napada, kako u Istanbulu, tako i širom transatlantskog svijeta, bio je svakako strategijski, a možda i povijesni za Alijansu. Na svim svojim dosadašnjim posthladnoratovskim summitima NATO se primarno i prvenstveno bavio transformacijom samog sebe (svojih ciljeva, zadaća i strukture) nastojeći biti u skladu s dinamikom geopolitičkih i geostrategijskih promjena te iz njih izrastajućih novih izazova sigurnosti. Kao rezultat toga ostaje činjenica da je transformacija NATO-a u usvojenim dokumentima do summita u Istanbulu zamišljena i isplanirana gotovo idealno. Pa ipak, i u uvjetima demokracije, stabilnog društvenopolitičkog razvoja i gospodarskog rasta, što karakterizira euroatlantski prostor, transformacija NATO-a se pokazala kao relativno spor, bolan i skup proces. Stoga je bilo i nerealno za očekivati da će čelnici NATO-a u Istanbulu izaći s novim zahtjevima na tom planu. Novina Istanbulskog summita je činjenica da je NATO transparentno predstavljen kao najjača globalna sigurnosna organizacija koja želi i može globalno djelovati, bilo u suradnji s ostalim regionalnim ili globalnim akterima, bilo samostalno. Prvi puta na jednom posthladnoratovskom summitu NATO-a naglasak je primarno stavljen na uređenje globalnih međunarodnih odnosa i traženje adekvatnih partnera koji su voljni djelovati zajedno s NATO-om. Taj najavljeni novi veliki iskorak NATO-a temelji se na dvije osnovne premise:

Prvo; odnosi unutar euroatlantskih saveznika, koliko god se nakon akcije u Iraku činili narušeni i nepredvidivi, očito više nisu glavna briga NATO-a. Kao i na svakom posthladnoratovskom summitu NATO-a, i u Istanbulu je potvrđeno kako NATO i dalje ostaje glavni instrument transatlantske povezanosti na sigurnosnom planu. Dvadeset i šest transatlantskih saveznica, ujedinjenih na zajedničkim vrijednostima demokracije, osobnih sloboda i vladavini prava predstavljaju esencijalni forum za sigurnosne konzultacije Sjeverne Amerike i Europe u cilju kolektivne obrane stanovništva, teritorija i snaga euroatlantskih saveznika od zajedničkih prijetnji i izazova miru i sigurnosti bez obzira na to odakle oni dolazili. Definiranje esencijalne transatlantske suradnje na teorijskoj razini treba ukazati na činjenicu da je nadvladana kriza savezništva za koju su neki vjerovali da će prouzročiti raskol, pa čak i pucanje Saveza po liniji atlantisti/europeisti.

Drugo; NATO je odlučno, bez ustezanja objavio svijetu da mora globalno djelovati zbog globalnog karaktera izazova miru i sigurnosti. Terorizam i proliferacija oružja za masovno uništenje definirani su kao primarni izazovi miru i stabilnosti u današnjoj međunarodnoj zajednici. S obzirom na njihov

multilateralni karakter i izvore, NATO će intenzivirati svoje aktivnosti u cilju jačanja sigurnosti i uspostavljanja stabilnosti u raznim regijama svijeta. Time je NATO najavio intenzivniji izlazak iz svojih granica te njegove akcije "out-of area" više neće biti iznimka, koju NATO treba dodatno opravdavati međunarodnoj zajednici, već mogućnost i pravilo budućeg savezničkog djelovanja.

Okrećući se od vlastitih unutarnjih problema i međusavezničkih odnosa prema globalnoj međunarodnoj zajednici, NATO je upravo u Istanbulu definirao i pojasnio načine i procese svoga globalnog djelovanja. Tu novu savezničku strategiju, koje se od terorističkih napada na SAD 11. rujna 2001. provlačila i američkom vanjskopolitičkom strategijom, glavni tajnik NATO-a Jaap de Hoop Scheffer objasnio je neposredno pred summit u Istanbulu riječima: "Uspostava stabilnosti na širem međunarodnom prostoru postala je preduvjet naše sigurnosti. Obrana vlastitog teritorija i dalje je bitna, ali više jednostavno ne možemo osiguravati nacionalnu sigurnost zanemarujući potencijalne opasnosti i ugroze koje dolaze iz zemalja ili regija daleko od naših domova. Terorizam, oružje za masovno uništenje i nestabilnosti koje se šire iz neuspješnih država (*failed states*) ne poznaju granice".¹⁰

NATO u traženju odgovora

Za odgovore na postojeće nestabilnosti i krizna svjetska žarišta, kao i ona potencijalna, Saveznici su utvrdili konkretne mjere:

- a) vojne operacije i aktivnosti
- b) odnosi partnerske suradnje te
- c) transformacija obrambenog sustava i vojnih snaga.

a) vojne operacije i aktivnosti

Uz sve u postbipolarnoj fazi međunarodnih odnosa postignute i najavljivane preinake i transformaciju NATO-a kao političke organizacije, Sjevernoatlantski savez je ipak vojna organizacija. Njegove snage, u različitom sastavu i oblicima, angažirane su i danas širom svijeta. Čelnici NATO-a u Istanbulu su poručili kako je glavni vojno-politički cilj Saveza uspješnost njegove akcije u Afganistanu. Vođeni riječima bivšeg glavnog tajnika NATO-a lorda Robertsona kako svi oni koji nisu spremni ići u Afganistan moraju računati da će Afganistan doći k njima, vjeruje se da će uspostavljanje mira i stabilnosti u Afganistanu te dobrosusjedskih odnosa u regiji biti značajan korak u suzbijanju terorizma na tom prostoru. S ponosom se ističu dosezi savezničke politike u toj napaćenoj zemlji. Preuzimanjem zapovjedništva nad *International Security Assistance Force* – ISAF 11. kolovoza

10

Jaap de Hoop Scheffer: "NATO's 2004. Istanbul summit: Charting the Alliance's ongoing adaptation to 21st century risks and challenges", *Turkish Policy Quarterly*, ljeto 2004, str. 12.

2003. NATO je u potpunosti preuzeo obvezu koordinacije i planiranja aktivnosti tih snaga. Danas se snage sastoje od oko 6.500 trupa, u sastavu kojih su predstavnici iz 25 zemalja članica Saveza, osam zemalja koje su s NATO-om u nekom obliku partnerskog odnosa te dvije zemlje koje ne spadaju niti u jednu naprijed navedenu kategoriju. NATO neprestano ističe kako ISAF nije međunarodna *peacekeeping* misija, već su to međunarodne snage koje imaju za cilj pomoć narodu Afganistana u uspostavi mira te osiguranju i održanju stabilnosti. Naglasak je na stabilizaciji prilika i uspostavljanju odnosa u kojima će Afganistan moći profunkcionirati kao moderna demokratska država te kao takva djelovati u svom neposrednom okruženju, ali i široj međunarodnoj zajednici. Pod zapovjedništvom NATO-a snage ISAF u prosincu 2003. potpisale su sporazum s vladom Afganistana o vojno-tehničkoj suradnji, pomažu u stvaranju Narodne vojske Afganistana (*Afgan National Army – ANA*), Narodne policije Afganistana (*Afgan National Police – ANP*), uspostavi tijela državne uprave i pravnog sustava, razoružanju i demobilizaciji stanovništva koje je sudjelovalo u borbama te njihovoj reintegraciji u društveno-gospodarski život, pomažu u borbi protiv narkomafije, a započete su i zajedničke pripreme s lokalnim vlastima za nadolazeće izbore u Afganistanu. U cilju proširenja svojih aktivnosti ali i teritorija zahvaćenog reformama NATO je aktivirao i dodatne snage izvan Kabula (*Provincial Reconstruction Teams – PRT*).¹¹

NATO ostaje aktivan i vojno prisutan i na Balkanu. Početkom 2005. snage SFOR-a u BiH zamijenit će snage Europske unije (temeljem aranžmana "Berlin plus"), no NATO otvara svoje sjedište u Sarajevu. Tako će NATO neposredno moći nadgledati ne samo uspješnost novostacioniranih europskih snaga, već i traženu regionalnu suradnju, suradnju BiH s Međunarodnim sudom u Haagu, provedbu Daytonskog sporazuma, reforme obrambeno-sigurnosnog sustava, uspostavu civilno-vojnih odnosa...

Odlučeno je i da snage KFOR-a ostaju do daljnjeg na Kosovu, a saveznička akcija *Active Endeavour* proširena je na cijelo područje Mediterana. Dodaju li se tome savezničke vojne akcije u Iraku, može se zaključiti kako je NATO angažirao svoje vojne snage na cijelom prostoru tzv. islamskog polumjeseca (od Gibraltara do Afganistana). Njihove aktivnosti su različite, od klasičnih vojnih napada i uništenja neprijateljskih ciljeva do nevojnih zadaća uspostave i održanja mira, pregovaranja, pomoći civilnim vlastima u uspostavi stabilnog političkog sustava, kontrole strateških putova i sl. Takav raspored NATO-vih snaga ne začuđuje jer upravo regija islamskog polumjeseca slovi kod NATO-vih čelnika za najmilitariziranije svjetsko područje, ali i prostor najvećeg utočišta terorista i njihovih pomagača.

11

O dosezima i aktivnostima ISAF-a pod NATO-om vidjeti detaljnije u: Hikmet Cetin: "Afghanistan at the crossroads of history", *Turkish Policy Quarterly*, ljeto 2004, str. 19-31.

b) jačanje partnerskih odnosa

Nakon svakog proširenja NATO-a isticano je da vrata NATO-a nisu zatvorena i drugim zemljama ako i kada ispune određene uvjete. To je potvrđeno i u Istanbulu. No summit u Istanbulu uzdigao je na pijedestal odnose NATO-a s partnerskim zemljama i drugim međunarodnim organizacijama. Uz isticanje vrijednosti i postignutih rezultata putem suradnje unutar Euroatlantskog vijeća za suradnju i Partnerstva za mir između članica i nečlanica Saveza, NATO se odlučio na jačanje postojećih oblika partnerske suradnje te uspostavu novih, drukčijih načina suradnje s nečlanicama Saveza, od kojih mnoge ne moraju biti i nisu nužno i aspirantice za punopravno članstvo u Savezu.

Partnerska suradnja bila je odlika Sjevernoatlantskog saveza odmah nakon raspada bipolarizma i do summita u Istanbulu na tom planu NATO je postigao mnogo. Baltik, centralna i istočna Europa integrirani su u NATO, polako mu se približava i Ukrajina, a suradnja NATO-a i Rusije nikada nije bila tako razvijena. Stabiliziran je prostor Balkana, a sedam zemalja potpisnica Mediteranskog dijaloga (Egipat, Izrael, Jordan, Mauritanija, Maroko, Tunis, Alžir) vide se kao čvrsta okosnica daljnjeg širenja partnerske suradnje NATO-a s tim dijelom svijeta. Iako NATO danas ima više članica (26) nego zemalja s kojima je u institucionaliziranom partnerskom odnosu (20), pogleda li se geografski vidi se da je NATO partnerskim odnosima pokrio značajan dio Mediterana, Bliski istok, Kavkaz, Rusiju, područje Zaljeva, Centralnu Aziju sve do Japana. Unatoč tome, čelnici NATO-a u Istanbulu su naglasili da je partnerskoj suradnji potrebno dati novu dimenziju. Logika je jasna. S obzirom na to da su izazovi sigurnosti novog svjetskog poretka globalni, niti jedna sigurnosna organizacija sama za sebe, uključujući i najjaču NATO, ne može im se samostalno suprotstaviti. Glavni tajnik NATO-a Jaap de Hoop Scheffer u Istanbulu je naglasio kako se globalnim izazovima sigurnosti može i mora suprotstaviti samo globalno, a NATO i njegovi postojeći i novi partneri bit će okosnica tog globalnog odgovora. Širi prostor Mediterana, Kavkaz i Centralna Azija područja su koja su u Istanbulu definirana kao fokusi predstojeće NATO-ve politike partnerstva. Svjestan raznolikosti i diferenciranosti povijesno-kulturnog nasljeđa, dostignutog društveno-političkog i gospodarskog razvitka i interesa zemalja tih regija, ali i njihovog iznimnog stratejskog položaja, NATO se odlučio da odnose novih partnerstva bazira više na individualističkom pristupu. To znači da bi NATO morao više osluškiivati i voditi računa o potrebama, interesima i ciljevima samih zemalja s kojima želi uspostaviti odnose partnerske suradnje. Dosadašnja iskustva unutar Mediteranskog dijaloga pokazala su koliko je to teško provesti u praksi, posebice u islamskom i arapskom svijetu gdje NATO ima izrazito negativan *image*. Stoga su u Istanbulu lansirana dva bitna nova NATO-va programa: Akcijski plan partnerstva za izgradnju obrambenih institucija (*Partnership Action Plan on Defence Institution Building*) te Istanbulska inicijativa za suradnju (*Istanbul Cooperation Initiative*) namijenjena partnerskoj suradnji NATO-a sa zemljama šire regije Blis-

kog istoka. Ova potonja, zajedno s inicijativom Mediteranski dijalog, čije su zemlje potpisnice u Istanbulu dobile mnogo šire ovlasti, mogućnosti konkretnog vojnog djelovanja i raznovrsne nove oblike suradnje s NATO-om, trebale bi osigurati siguran i lakši prodor NATO-a prema Centralnoj Aziji gdje su već napravljeni značajni iskoraci. Naime, u Istanbulu je pozdravljena inicijativa Gruzije, Azerbejdžana i Uzbekistana da s NATO-om potpišu Individualni akcijski plan o partnerskoj suradnji. Nije zaboravljeno pohvaliti dobru suradnju NATO-a s Japanom te s naoko dalekom Australijom, a da u svom velikom prodoru prema što daljem istoku NATO ne želi labilne mostove, potvrđuje iskazana spremnost NATO-a da BiH i Zajednica Srbije i Crne Gore čim prije uđu u Partnerstvo za mir.

U svojoj želji za globalnim, posebice nevojnim djelovanjem, NATO računa i na suradnju i odnose partnerstva i s najrazličitijim međunarodnim organizacijama. Europska unija tako više nije jedina institucija s kojom NATO želi održanje odnosa strategijskog partnerstva. Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Ujedinjeni narodi, ali i najrazličitije financijske institucije, gospodarske korporacije, vladine i nevladine udruge postaju NATO-vi potencijalni i poželjni partneri u osiguranju globalne sigurnosti.

Iz tako jasno definirane NATO-ve želje, te mogli bismo reći gotovo zahtijevanih i uvjetovanih najrazličitijih partnerskih veza i odnosa sa zemljama nečlanicama Saveza te najrazličitijih grupa i organizacija širom međunarodne zajednice, nameću se određeni zaključci:

Prvo; nakon ovakvih istanbulskih odluka teško da će jako brzo uslijediti novi val proširenja NATO saveza. Biti punopravna članica Alijanse još uvijek je privilegija (posebice zbog sigurnosnog jamstva – Članak 5. Sjevernoatlantskog ugovora), ali u praktičnom djelovanju na terenu širom međunarodne zajednice formalna ograničenja između članica i nečlanica Saveza koja su sa Savezom u nekom obliku partnerstva sve su manja i zanemarivija.

Drugo; politikom širom otvorenog partnerstva NATO se sve više i u prakseološkom smislu približava tezi Clintonove administracije, lansirane nedugo nakon raspada bipolarnog sustava, kako ni NATO niti Sjedinjene Države ne mogu i ne žele biti unilateralni svjetski policajac. S jedne strane dokaz je to kontinuiranosti savezničke politike, predvođene ipak najjačom članicom Sjedinjenim Američkim Državama. S druge pak strane, čelnici NATO-a i nova administracija u Bijeloj kući shvatili su da je u promijenjenim međunarodnim okolnostima ne samo nemoguće biti unilateralan akter, pa bio on i najjača svjetska politička i vojna sila, već očito prepoznaju i sada već priznaju i neke druge aktere s kojima su voljni podijeliti teret globalne stabilnosti i sigurnosti u najširem smislu te riječi. Ne treba očekivati da će u doglednoj budućnosti NATO ili SAD biti spremni prepustiti svoju vodeću ulogu, ali ohrabruje napredak prema multilateralnosti.

c) reforme obrambenog sustava i vojnih snaga

Transformacija savezničkih snaga je dugotrajan i skup proces, i upravo stoga članice NATO-a inzistiraju na tome da se i partnerske zemlje u reformi svojih nacionalnih obrambeno-sigurnosnih sustava aktivno uključe u taj projekt. Najviše koplja unutar transatlantskih saveznika lomi se upravo u raspravama oko redefiniranja snaga, strukture i zapovjedništva Alijanse.

Međutim, analizom aktualnih kretanja na vojno-obrambenom planu u širim razmjerima može se zaključiti kako su i na tom području primjetni otkloni od primarno unutarnjih NATO-vih obrambenih problema prema organiziranju i nekom novom svojevrsnom grupiranju na globalnoj sceni. Europska sigurnosna arhitektura, projekt europski sigurnosni obrambeni identitet (ESDI – *European Security Defence Identity*), zaostajanje europskih saveznika u izdvajanjima iz nacionalnih proračuna za obranu i sl. više se ne spominju, ali se pohvaljuju aktivnosti dijela europskih saveznika u rješavanju trenutnih svjetskih kriza.

S obzirom na to da su terorizam i oružje za masovno uništenje detektirani kao glavne sigurnosne prijetnje, čelnici NATO-a u Istanbulu pozdravili su i ohrabрили inicijative usvojene na summitu u Pragu 2002. godine, a odnose se na njihovo suzbijanje (*NATO Response Force, Civil Emergency Action Plan; Partnership Action Plan on Terrorism; NATO Multinational Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Defence Battalion; Airborne Early Warning System...*). Uz sve kritike Zbigniewa Brzezinskog oko tako definiranih ugroza i neprijatelja današnjem svjetskom poretku,¹² za očekivati je da će NATO i dalje raditi na jačanju specifičnih vojnih snaga kako bi ih mogao upotrijebiti, kako je rečeno u Istanbulu, "u pravo vrijeme i na pravom mjestu, odnosno svugdje gdje se pojave ugroze miru i stabilnosti u međunarodnoj zajednici".¹³

Međutim, treba upozoriti na rastuću tendenciju da se te nove sofisticirane vojne snage NATO-a sve više pokušavaju involvirati u danas dominantan proces svojevrsne revolucije na planu vojnog naoružanja. Naime, tražeći obrambene mehanizme i konkretno naoružanje kojim bi se čim prije svijet adekvatno zaštitio od suvremenog neprijatelja (terorizam, oružje za masovno uništenje) vojni planeri sve više rade na formiranju globalnog antiraketnog štita (*global anti-missile system*). U tom projektu naglasak je na visokosofisticiranoj informatičkoj tehnologiji, poglavito u domeni zračnih snaga. Sustavi za prikupljanje informacija, komunikaciju, izviđanje, rano uzbuñjivanje te konkretne vojne baze na kopnu, moru i zraku u kojima će biti

12

Od kada su terorizam i oružje za masovno uništenje definirani kao primarni neprijatelji u novom post-bipolarnom svjetskom poretku, Zbigniew Brzezinski se suprotstavljao takvoj tezi s obrazloženjem da su to faktori, a ne subjekti, međunarodnih odnosa, te da se treba jasno odrediti u konkretnom slučaju tko je stvarni neprijatelj. Između ostalog vidjeti u Z. Brzezinski: *Američki izbor – globalna dominacija ili globalno vodstvo*, Politička kultura & CID, Zagreb/Podgorica, 2004.

13

Recep Tayyip Erdogan: "Right time, right place", *NATO Review*, Istanbul summit special, Bruxelles, str. 7.

stacionirana sva ta tehnologija ali i rakete, uključujući i nuklearno, biološko i kemijsko naoružanje, relevantni su sastavni dio željenoga globalnog antiraketnog štita. Ne treba posebno isticati da u tom novom gomilanju naoružanja predvode Sjedinjene Države.¹⁴ Potpisavši dokument "National Defence Authorization Act" za fiskalnu godinu 2004, predsjednik Bush odobrio je dodatnih 15 milijuna dolara za znanstvena istraživanja i razvoj vojne tehnologije. U cilju prilagodbe i pronalaska nove generacije nuklearnog naoružanja adekvatnog za borbu protiv terorista i već postojećeg oružja za masovno uništenje, odobreno je dodatnih 6 milijuna dolara, a vremensko ograničenje zabrane izvođenja nuklearnih pokusa smanjeno je s dosadašnjih 24 do 36 mjeseci na 18 mjeseci. Za testiranje nove generacije oružja za masovno uništenje odobreno je 25 milijuna dolara.¹⁵ Time ideologija preventivnog udara (*pre-emptive strike*) polako, ali sigurno dobiva i svoja konkretna, adekvatna sredstva na vojnom planu koja joj trebaju osigurati veću efikasnost na terenu.¹⁶ Služeći se vojnom terminologijom proces neproliferacije (*non-proliferation*) oružja za masovno uništenje danas je nadopunjen procesom protuproliferacije (*counter-proliferation*). Dok se prvi uglavnom temeljio na međunarodnim bilateralnim ili multilateralnim ugovorima o smanjenju ili ograničavanju proizvodnje određenog naoružanja, counter-proliferacija podrazumijeva upotrebu oružane sile pod izgovorom postojanja oružja za masovno uništenje.¹⁷

Izgradnju globalnog štita zaštite od napada oružjem za masovno uništenje predsjednik Bush najavio je još 2002. godine kada se unilateralno povukao iz Ugovora o smanjenju naoružanja (*ABM Treaty*) usprkos oštrog protivljenja druge ugovorne strane, tj. Moskve. I tada, kao i danas, govorilo se da je novi sustav obrane potreban zbog zaštite Sjedinjenih Država i njihovih euroatlantskih saveznika. Tada se prvenstveno od zapadnoeuropskih saveznika očekivalo da pomognu i podrže taj naum Washingtona. Iako Europska unija očekuje da će do 2008. izgraditi vlastiti Galileo satelitski sustav za navo-

14

Svijet je prošle godine potrošio oko 900 milijardi dolara za vojne svrhe, od čega su pola te svote potrošile SAD. Osim toga SAD su i glavni opskrbljivač svijeta naoružanjem i vojnom tehnologijom. Washington je lani potpisao ugovore o prodaji oružja ukupne vrijednosti 14.5 milijardi dolara, više od 56 posto svih takvih transakcija u svijetu. Od članica NATO-a iza SAD-a na listi su bile Njemačka, Velika Britanija, Francuska, Italija i Španjolska. *Vjesnik*, 18. rujna 2004.

15

The Current Situation on the International Arms Control and Disarmament Allows of No Optimism, Research Center for Arms Control and Disarmament, CISS, 2004/2, str. 2-6.

16

Američki državni sekretar Colin Powell rekao je kako je prioritet američke velike strategije očuvanje veza s tradicionalnim saveznicima (NATO i EU), ali i uspostavljanje odnosa suradnje, s naglaskom na vojnu suradnju, s Rusijom, Kinom, Indijom u cilju postizanja svjetske stabilnosti.", Yu Shuman: "A Tentative Analysis of the Present American Foreign Policy", *International Strategic Studies*, No. 2, 2004, CISS, str. 16-17.

17

Napad na Irak 2003. godine uzima se kao prvi primjer politike *counter-proliferation* jer je upravo vjerovanje da Irak ima oružje za masovno uništenje i da ga je spreman upotrijebiti protiv SAD-a bio neposredan službeni izgovor Washingtonu za napad. Detaljnije u Hans Blix: *Razoružavanje Iraka – istina i obmana*, Zagreb, 2004.

đenje, čime bi se djelomično osamostalila u odnosu na SAD na tom planu, SAD još uvijek vide NATO kao svog pouzdanog, mada ne i jedinog saveznika. Rusija, Kina, Indija, Australija i Brazil već su ponudili suradnju Sjedinjenim Državama u pripremama, a politički vrh Japana već je odlučio i razradio plan za sudjelovanje i izgradnji globalnog antiraketnog sustava za obranu od napada oružjem za masovno uništenje.¹⁸ Gledano globalno, time su i sve polemike unutar euroatlantskih saveznika oko vojnih pitanja stavljene u drugi plan. Ipak, nerealno je za očekivati da će Washington zanemariti transformaciju savezničkih vojnih snaga. Još manje je izgledno da će prepustiti Europljanima da potpuno samostalno u odnosu na SAD kroje bilo NATO-vu, bilo obrambenu politiku Europske unije.

Na osnivačkom summitu NATO-a sudjelovalo je 12 zemalja potpisnica Sjevernoatlantskog ugovora o suradnji, u Istanbulu ih je bilo dvadeset i šest, najviše u dosadašnjoj NATO-voj povijesti, od toga deset iz bivšeg socijalističkog svijeta. Kroz povijesni razvoj NATO-a može se lako pratiti i analizirati i dio povijesti međunarodnih odnosa ili pak obrnuto. Nakon završetka summita u Istanbulu jasno su se iskristalizirali neki zaključci vezani uz NATO.

1. Niti jedan vojno-sigurnosni savez nije preživio toliko različitih i burnih promjena svoga okruženja kao Sjevernoatlantski savez. Tome je svakako pridonijela i spoznaja da se sam Savez mora mijenjati i prilagođavati novim uvjetima.

2. Ono što je ostala konstanta u NATO-vim preobrazbama je činjenica da njegovi čelnici i danas ističu, baš kao i prilikom njegova osnivanja, da Savez ima defenzivan karakter. U suvremenim međunarodnim odnosima mnogo je argumenata za i protiv ne samo te tvrdnje, već i samog NATO-a.

3. Ono što je neosporno je činjenica da je od jednog, ipak primarno statičnog saveza u bipolarnoj fazi međunarodnih odnosa NATO danas postao nesumnjivo najdinamičniji subjekt međunarodnih događanja. Summit u Istanbulu ne samo da je to potvrdio, već je i otvorio mogućnosti njegovog jačeg globalnog djelovanja. Centralna Azija, koja je nekada bila daleka neatraktivna periferija danas je NATO-vo bliže susjedstvo.

4. Otvaranjem svojih vrata novim članicama, mrežom bilateralnih ugovora, programima regionalne i partnerske suradnje, ali i posjedovanjem najrespektabilnije oružane sile, a sve to pod patronatom i odlučnim vodstvom Washingtona, NATO i dalje ostaje glavni instrument transatlantskog savezništva te najrespektabilnija globalna sigurnosna organizacija.

18

U lipnju 2003. Japan je odlučio uzeti od SAD-a Patriot III (*Land-based*) i Standard III (*Sea-based*) sustave. Njihovo postavljanje započet će u prosincu 2004. a dovršenje zajedničkog američko-japanskog antiraketnog sustava planirano je za kraj 2007. godine. Detaljnije o sustavu Jiang Zhengming. "The main motives and impact of the US-Japan's strengthening their ABM cooperation", *International Strategic Studies*, No. 2, 2004, str. 45-52.

Summary

Every new NATO leaders summit created a new page of post Cold War transformation and Alliance adjustment to changes in a new world order. Many analysts have already described the Istanbul Summit as a strategic one, and if NATO fulfils tasks from Istanbul it will be the beginning of a new, different phase in the Alliance's and international security system development.